

УДК 159.923

© Т.Є. Тітова, 2019

orcid.org/0000-0002-0276-4050

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2560030>

ТІТОВА Тетяна Євгенівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ САМОРЕГУЛЯЦІЇ

Стаття присвячена проблемі професійної спрямованості особистості як складного інтегративного феномену. Визначається необхідність розглядати особливості процесу саморегуляції через призму особистості та у взаємозв'язку із її професійною спрямованістю. Описуються результати дослідження особливостей професійної спрямованості майбутніх психологів з різним рівнем саморегуляції.

Ключові слова: *саморегуляція, стиль саморегуляції, рівень саморегуляції, професійна спрямованість особистості, тип професійної спрямованості.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни, що відбуваються у сучасному середовищі, призводять до виникнення потреби у мобільних та універсальних фахівцях, здатних успішно та ефективно вирішувати різноманітні професійні завдання. Відповідно, зростають вимоги і до системи вищої освіти, покликаної не лише надавати професійні знання, але і всебічно розвивати особистість майбутніх спеціалістів. Особливого значення ця проблема набуває при підготовці майбутніх психологів. Оскільки успішність професійної діяльності психолога тісно пов'язана з рівнем його особистісного розвитку, то одним з основних завдань підготовки майбутніх спеціалістів-психологів ми вважаємо формування його професійної спрямованості та здатності до саморегуляції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми професійної діяльності психолога розглядаються у працях Н. А. Амінова, Н. Р. Бітянової, С. Д. Максименка, М. В. Молоканова, В. Г. Панка, Н. І. Пов'якель, Г. К. Радчук, Т. М. Титаренко,

Н. В. Чеплевої, Н. Ф. Шевченко та ін. Дослідження особливостей професійної спрямованості особистості проводились Ю. О. Афонькіною, Е. Ф. Зеєром, Є. О. Клімовим, Л. І. Кунц, Е. М. Ломакіною, Л. М. Мітіною та ін. Особливості професійної спрямованості психологів розглядаються у працях Н.О. Антонової, Т. М. Данилової, Л. М. Зибіної, Л. І. Кунц, В. А. Семиченко, І. М. Тимченко та ін. Розгляду особливостей саморегуляції та її значення у професійного становлення особистості присвячені роботи Л. Г. Дикої, О. О. Конопкіна, В. І. Моросанової, Г. С. Нікіфорова, О. К. Осницького, І. В. Плахотнікової та ін. Проведений аналіз вказує, однак, на недостатню розробленість питань взаємозв'язку професійної спрямованості студентів-психологів та рівня їх саморегуляції.

Основна мета статті – визначити особливості професійної спрямованості майбутніх психологів з різним рівнем саморегуляції.

Виклад основного матеріалу. Професійна спрямованість особистості є складним системоутворювальним феноменом, який А.У. Кулов пропонує розглядати як «властивість особистості, що характеризує ставлення людини до обраної професії, здійснює вплив на підготовку та успішність професійної діяльності, без якої неможливе професійне становлення особистості майбутнього спеціаліста» (Кулов, 2013, с.171).

У сучасній психологічній науці існує достатньо досліджень, які стосуються професійної педагогічної спрямованості особистості (Г. О. Балл, М. Б. Євтух, Н. В. Кузьміна, О. П. Літовка, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, Є. М. Нікіреєв, В. А. Семиченко, В. О. Сластьонін та ін.). Натомість, питання професійної спрямованості особистості психолога залишається недостатньо вивченим.

На думку І.М. Тимченко та Л.І. Кунц (2007), професійну спрямованість психологів слід розглядати у взаємозв'язку з практичним, освітнім та дослідницьким напрямками професійної діяльності. Відповідно, можна визначити такі види професійної спрямованості як практичну (психолог-практик), освітню (педагог-психолог) та дослідницьку (психолог-науковець). При цьому, науковці вважають, що під час навчання у ВНЗ професійну спрямованість варто розглядати як власне психологічну (практичну, освітню чи дослідницьку), предметну (інтерес до науки в цілому) та ситуативну (нестійку).

Т.М. Данилова (2004) пропонує розглядати професійну спрямованість психологів з позиції двох вісей «гуманізм-егоцентризм», «екзистенціалізм-прагматизм». Відповідно, можна визначити домінуючі типи спрямованості (гуманістичний, екзистенційний, прагматичний, егоцентричний).

У своїх дослідженнях Л. Г. Дика, О. О. Конопкін, В. І. Моросанова, Г. С. Нікіфоров, О. К. Осницький, І. В. Плахотнікова та ін. наголошують на тому, що важливою складовою професійного становлення та формування професійної придатності спеціаліста є свідомо особистісна саморегуляція, що розглядається як «системний багаторівневий процес психічної активності людини по постановці цілей та управлінню їх досягненням» (Моросанова, 2010, с.40). В. І. Моросанова (2010), у своїх дослідженнях вказує на те, що є певні відмінності у рівні розвитку свідомої саморегуляції, що проявляється у її індивідуальних особливостях, або «стилі саморегуляції».

Виходячи з цього нами були сформульовані наступні завдання дослідження: 1) визначити рівень розвитку та переважаючі типи професійної спрямованості студентів-психологів; 2) визначити рівень та стильові особливості їх саморегуляції; 3) проаналізувати особливості професійної спрямованості майбутніх психологів з різним рівнем саморегуляції. Для вирішення поставлених завдань нами був використаний комплекс методів, що включав аналіз наукової літератури по проблематиці дослідження, використання стандартизованих психодіагностичних методик (методика «Визначення рівня професійної спрямованості студентів» (за Т. Д. Дубовицькою) (Дубовицкая, 2004), методика «Діагностика типу спрямованості особистості практичного психолога» (за Т. М. Даниловою) (Данилова, 2004) та методика «Стиль саморегуляції поведінки (ССП-98)» (за В. І. Моросановою, О. М. Коноз) (Моросанова, Коноз, 2000) та методи математико-статистичної обробки даних (коефіцієнт кореляції Спірмена).

У цій статті представлено дані, отримані в рамках виконаного під нашим керівництвом магістерського дослідження Т. Филь, яке проводилось на базі Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка протягом 2017-2018 рр. У дослідженні взяли участь 50 осіб (студенти IV та V курсів), що навчаються за спеціальністю «Психологія».

Емпіричний матеріал, отриманий за допомогою методики «Визначення рівня професійної спрямованості студентів» (за Т. Д. Дубовицькою) вказує на те, що 54% досліджуваних мають середній, 26% – високий, а 20% – низький рівень професійної спрямованості. Зазначене вказує на те, що для переважної більшості респондентів (54%) емоційна привабливість обраної професійної діяльності є середньою. Можна припустити, що вони можуть не достатньо чітко усвідомлювати власне місце у обраній галузі, сумніваються у власних професійних здібностях при наявності загального позитивного ставлення до професії.

У 26% досліджуваних було виявлено високий рівень професійної спрямованості, що вказує на високу емоційну привабливість майбутньої професійної діяльності, інтерес до неї, бажання активно здобувати необхідні знання та навички, досягати успіхів у обраній професійній діяльності.

Низькі показники професійної спрямованості мають 20% респондентів, що вказує на незацікавленість та низьку привабливість майбутньої професії, небажанням працювати за спеціальністю, перевагу зовнішньої мотивації при виборі професійної спеціальності.

Оскільки більшість досліджуваних мають середній та високий рівень професійної спрямованості, то можна сказати, що в цілому по вибірці переважає внутрішня мотивація вибору професійної діяльності, що проявляється у стійкості та широті професійних інтересів, загальному позитивному ставленні до професійної діяльності.

Дані, отримані нами за допомогою методики «Опитувальник діагностики типу спрямованості особистості практичного психолога» (за Т. М. Даниловою) свідчать, що у 36% студентів-психологів переважає гуманістичний тип спрямованості, у 24% – екзистенційний, у 22% – прагматичний, а у 18% досліджуваних – егоцентричний тип спрямованості.

Гуманістичний тип спрямованості позначає пріоритетність інтересів, потреб та цілей інших, прагнення бути корисними. У спілкуванні такі люди зазвичай толерантні, аутентичні, емпатійні. Враховуючи те, що зазначені риси є достатньо важливими для становлення особистості як професіонала, переважання даного типу спрямованості серед майбутніх психологів є, на наш погляд, цілком закономірним.

При переважанні екзистенціального типу спрямованості можна говорити про домінування у особистості потреби у

внутрішній діяльності та вирішенні складних пізнавальних проблем. Особи, з таким типом спрямованості характеризуються високим рівнем самоаналізу, рефлексії, прагненням до самовдосконалення та самоорганізації. Зазначені риси є професійно значущими для майбутніх психологів та сприяють можливості досягнення значних результатів як у практичній так і у науковій діяльності.

Домінуючим мотивом при прагматичній спрямованості особистості є орієнтація на досягнення успіхів у діяльності, прикладання максимальних зусиль для реалізації власних можливостей та досягнення певних успіхів у діяльності. Досліджувані, які мають високий рівень розвитку прагматичної спрямованості (22%) здатні до самостійної постановки цілей та задачі, а також вибору способів їх досягнення, що також є достатньо важливим у роботі психолога.

Найменш вираженим типом спрямованості серед досліджуваного контингенту є егоцентричний (18%), що вказує на домінування у них цілей, інтересів та потреб егоїстичного характеру.

Аналіз результатів дослідження свідчить, що для студентів-психологів з високим рівнем професійної спрямованості найбільш вираженими є гуманістичний (переважає у 31% досліджуваних) та прагматичний (переважає у 31% досліджуваних) типи спрямованості. Зазначене може вказувати на те, що зміст роботи практичного психолога вони розглядають через його здатність проявляти терпимість та толерантність, а також через здатність формулювати та досягати поставлених цілей.

Респонденти з середнім рівнем професійної спрямованості вирізняються домінуванням гуманістичного (переважає у 33% досліджуваних) та екзистенційного (переважає у 30% досліджуваних) типів спрямованості. Зазначене вказує на те, що справжнього психолога вони розглядають як терпиму та толерантну людину, здатну приймати життя у його різних проявах.

Для респондентів з низьким рівнем професійної спрямованості виявлено перевагу гуманістичного (переважає у 30% досліджуваних) та егоїстичного (переважає у 30% досліджуваних) типів спрямованості. Зазначене вказує на те, що вони вважають психолога терпимим, толерантним, здатним легко та невимушено реалізовувати свої потреби та бажання.

Особливості саморегуляції студентів-психологів, які визначались за допомогою методики «Стиль саморегуляції поведінки» (за В. І. Морсановою, О. М. Коноз), представлені у таблиці 1.

З таблиці видно, що для 10% досліджуваних притаманний високий рівень саморегуляції. Досліджуваним цієї групи властиві самостійність, активність, гнучкість, вони здатні адекватно реагувати на зміну умов, усвідомлено ставити життєві цілі.

Таблиця 1

Показники рівня та особливостей саморегуляції студентів-психологів (n=50)

Показники Назва шкали	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Загальний рівень саморегуляції	5	10%	40	80%	5	10%
Планування	14	28%	33	66%	3	6%
Моделювання	6	12%	33	66%	11	22%
Програмування	3	6%	40	80%	7	14%
Оцінка результатів	9	18%	40	80%	1	2%
Гнучкість	4	8%	40	80%	6	12%
Самостійність	1	2%	40	80%	5	10%

80% респондентів мають середній загальний рівень саморегуляції, що свідчить про їх достатній рівень активності, самостійності, здатності адекватно реагувати на зміну ситуації та планувати свою діяльність. Для 10% досліджуваних притаманний низький загальний рівень саморегуляції, що вказує на недостатню сформованість у них потреби в усвідомленому плануванні та програмуванні поведінки, залежність від ситуації і думки оточуючих.

Найбільш вираженими стильовими особливостями респондентів є «Оцінювання результатів» та «Планування», що вказує на їх здатність до побудови реалістичних та деталізованих планів, наявність суб'єктивних критеріїв

оцінювання результатів, розвиненість і адекватність самооцінки, здатність адаптуватись до зміни умов.

Особливості професійної спрямованості студентів-психологів з різним рівнем саморегуляції визначалися за допомогою аналізу та узагальнення даних, отриманих за результатами усіх проведених методик. Для більшої наочності результати представлені у вигляді узагальнених групових профілів саморегуляції студентів з високим, середнім та низьким рівнем професійної спрямованості (див. нижче рис. 1, 2 та 3).

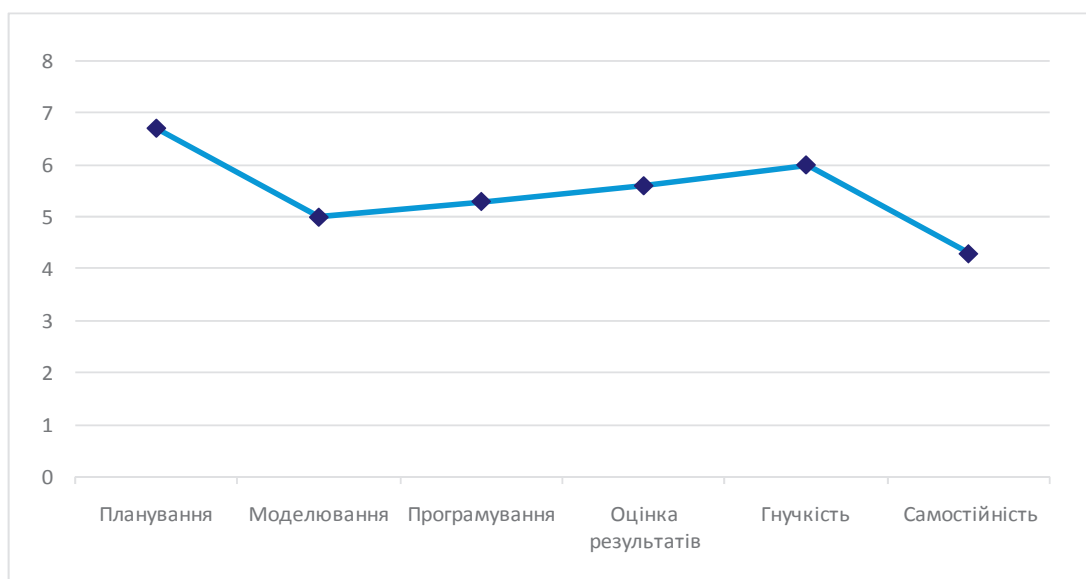

Рис. 1. Узагальнений груповий профіль особливостей саморегуляції майбутніх психологів з високим рівнем професійної спрямованості (n= 13).

Аналіз даних рис. 1. свідчить про те, що у досліджуваних з високим рівнем професійної спрямованості найбільш вираженими є такі саморегуляційні властивості, як планування та гнучкість. Найменш вираженою властивістю є самостійність. Можна припустити, що для таких респондентів характерною є виражена потреба у міжособистісній взаємодії, орієнтованість на співрозмовника, соціальна активність та достатня соціальна адаптивність. Для таких досліджуваних характерна наполягливість у досягненні цілей. Недостатньо сформоване вміння складати детальну програму та враховувати всі значущі умови ситуації компенсуються високою чутливістю до найменших змін та здатності швидко та гнучко перебудовувати програму дій відповідно до ситуації. Високий рівень гнучкості може

проявляться також у схильності до легкого та швидкого засвоєння нових ідей, прагненні «пробувати» щось нове.

Далі розглянемо узагальнений груповий профіль саморегуляції студентів, які мають середній рівень професійної спрямованості (див. рисунок 2).

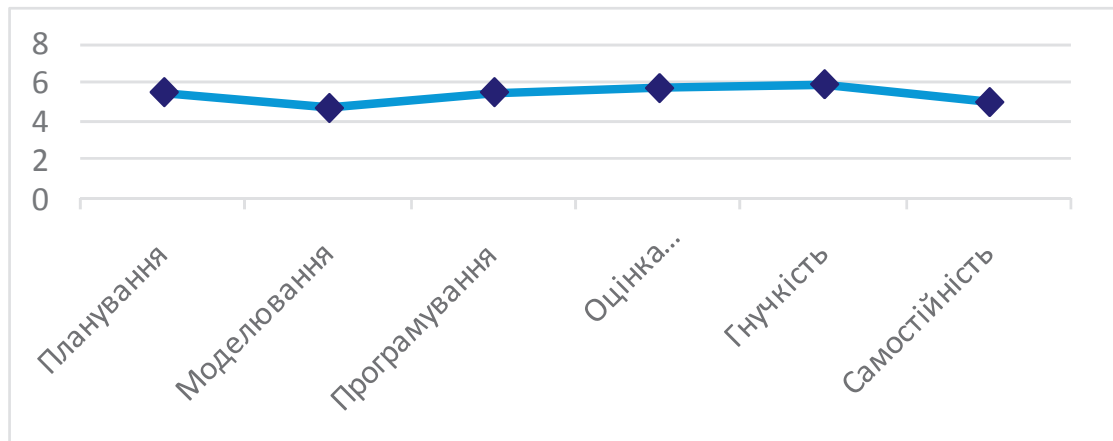

Рис. 2. Узагальнений груповий профіль особливостей саморегуляції майбутніх психологів з середнім рівнем професійної спрямованості (n = 27).

З рис. 2. видно, що в досліджуваних з середнім рівнем професійної спрямованості найбільш розвинуеною є гнучкість та оцінювання результатів, а найменш вираженою саморегуляційною властивістю є моделювання. Такі респонденти здатні до перебудови системи саморегуляції у відповідності до зовнішніх та внутрішніх змін, мають систему розвинених суб'єктивних критеріїв оцінювання результатів діяльності та співвіднесення цілей і результатів діяльності. Однак, у них посереднім є ступінь усвідомленості, деталізованості та адекватності у визначенні моделей поведінки.

Нижче розглянемо особливості саморегуляції студентів-психологів з низьким рівнем професійної спрямованості (див. нижче рисунок 3).

Аналіз даних рис. 3 свідчить про те, що в досліджуваних в низьким рівнем професійної спрямованості найбільш вираженими є такі властивості саморегуляції як гнучкість та планування, найменш вираженою властивістю є моделювання. У представників цієї групи достатньо сформованою регуляторна гнучкість та здатність до планування при недостатньому розвитку здібностей до визначення значущих умов реалізації поведінки.

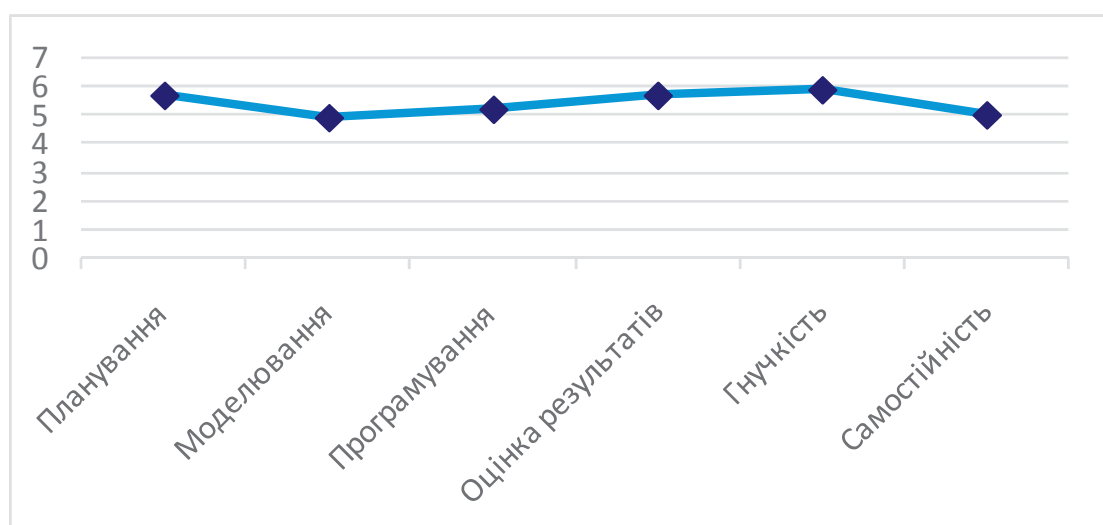

Рис. 3. Узагальнений груповий профіль особливостей саморегуляції майбутніх психологів з низьким рівнем професійної спрямованості (n= 10).

В цілому можемо сказати, що для досліджуваного контингенту переважаючими є середні показники за усіма регуляторними компонентами. Однак, у респондентів з високим рівнем професійної спрямованості показники саморегуляції середні з тенденцією до високого рівня, а у респондентів з низьким рівнем професійної спрямованості – середні з тенденцією до низького рівня. Змістовні характеристики професійної спрямованості та її рівень також співвідносяться зі специфікою регуляторних механізмів та рівнем саморегуляції в цілому.

Для визначення статистичної достовірності результатів дослідження нами використовувався коефіцієнт кореляції Спірмена (r_s). Було виявлено статистично значущий кореляційний зв'язок між середнім рівнем гуманістичної спрямованості та середнім рівнем саморегуляції ($r_s = 0,657$ при $p \geq 0,05$). Зазначене може вказувати на те, що респонденти цієї групи у регуляції власної діяльності в цілому враховують цілі та потреби інших людей. Вони є достатньо самостійними, гнучко і адекватно реагують на зміну умов. Можна припустити, що у цієї групи респондентів сформована потреба в усвідомленому плануванні діяльності. Вони прагнуть допомагати іншим та готові жертвувати власними інтересами, поступатися власними бажаннями заради благополуччя інших людей. Це може виявляти і у цілях, які вони ставлять перед собою.

У ході дослідження нами було виявлено, що середній рівень прагматичного типу спрямованості корелює також з середнім загальним рівнем саморегуляції ($r_s = 0,710$, $p \geq 0,01$). Зазначене може вказувати на те, що респонденти, які орієнтуються на конкретні результати своєї діяльності, здатні самотійно, гнучко та адекватно реагувати на зміни умов в постановці та досягненні мети. Для них важливими є успіхи у діяльності, що мотивує їх самотійно планувати діяльність і поведінку, організовувати роботу по досягненню мети, контролювати хід її виконання, аналізувати та оцінювати як проміжні, так і кінцеві результати діяльності.

В ході дослідження нами було виявлено також достовірний кореляційний зв'язок між високим рівнем гуманістичної спрямованості та низьким рівнем самотійності ($r_s = 0,746$, $p \geq 0,05$). Можна припустити, що оскільки у респондентів цієї групи вираженою є гуманістична спрямованість, то вони схильні враховувати різні позиції при побудові власної активності. Вони схильні будувати свою активність з опорою на суспільні інтереси, вищі соціальні і загальнолюдські потреби, що інтегруються у активній особистісній позиції до себе, до людей на основі гуманістичних цінностей та ідеалів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи результати нашого дослідження можна сказати, що для більшості студентів-психологів притаманний середній рівень розвитку професійної спрямованості. Домінуючими типами спрямованості є гуманістичний та екзистенційний, достатньо вираженим є також прагматичний тип спрямованості.

Змістовне наповнення професійної спрямованості та її рівень тісно пов'язані з рівнем саморегуляції та ступенем тих чи інших регулятивних властивостей. Високий рівень професійної спрямованості змістовно виражається у домінуванні гуманістичної та прагматичної спрямованості. У таких респондентів середній з тенденцією до високого рівень саморегуляції та переважають такі регулятивні властивості як гнучкість та планування.

Середній рівень професійної спрямованості змістовно виражається у домінуванні гуманістичної та екзистенційної спрямованості, середньому рівні саморегуляції та переважанні таких регулятивних процесів як гнучкість та оцінювання результатів.

Низький рівень професійної спрямованості змістовно виражається у домінуванні гуманістичної та егоцентричної спрямованості та проявляється в середньому з тенденцією до низького рівня саморегуляції та переважанні гнучкості та планування. Отже, можемо сказати, що зміст професійної спрямованості пов'язаний з якісною специфікою та рівнем саморегуляції.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні особливостей адаптації спеціалістів-психологів до професійної діяльності.

Список використаних джерел

- Данилова Т.Н. Опросник диагностики типа направленности личности практического психолога / Т.Н. Данилова // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №8. – С.41-44.
- Дубовицкая Т.Д. Диагностика уровня профессиональной направленности студентов / Т.Д. Дубовицкая // Психологическая наука и образование. – 2004. – №2. – С.82-86.
- Кулов А.У. К определению понятия «профессиональная направленность личности» / А.У. Кулов // Вестник МГУКИ. – 2013. – №3 (53). – С.169-172.
- Моросанова В.И. Индивидуальные особенности осознанной саморегуляции произвольной активности человека / В.И. Моросанова // Вестник московского университета. – Сер. 14. – Психология. – 2010. – № 1. – С.36-45.
- Моросанова В.И. Стилевая саморегуляция поведения человека / В.И. Моросанова, Е.М. Коноз // Вопросы психологии. – 2000. – №2. – 118-128.
- Тимченко И.Н. Профессиональная направленность студентов-психологов / И.Н. Тимченко, Л.И. Кунц // Journal of Siberian Medical Sciences. – 2007. – №2. – С.28-38.

References

- Danilova, T.N. (2004). Oprosnik diagnostiki tipa napravlenosti lichnosti prakticheskogo psihologa [The questionnaire of diagnostics of practical psychologist's personality orientation type]. Praktichna psihologija ta social'na robota [Applied psychology and social work], 8, 41-44 [In Russian].
- Dubovickaja, T.D. (2004). Diagnostika urovnja professional'noj napravlenosti studentov [The diagnostics of the level of professional orientation of students]. Psihologicheskaja nauka i obrazovanie [Psychological science and education], 2, 82-86 [In Russian].

- Kulov, A.U. (2013). К определению понятија «professional'naja napravlennost' lichnosti» [To the definition of the notion “personality’s professional orientation”]. Vestnik MGUKI [Bulletin of MGUKI], 3(53), 169-172 [In Russian].
- Morosanova, V.I. (2010). Individual'nye osobennosti osoznannoj samoreguljacji proizvol'noj aktivnosti cheloveka [Individual peculiarities of awared self-regulation of human’s will activity]. Vestnik moskovskogo universiteta. Ser. 14. Psihologija [Bulletin of Moscow university. Series 14. Psychology], 1, 36-45 [In Russian].
- Morosanova, V.I., Konoz, E.M. (2000). Stilevaja samoreguljacija povedenija cheloveka [Human behavior self-regulation styles]. Voprosy psihologii [Questions of psychology], 2, 118-128 [In Russian].
- Timchenko, I.N., Kunc, L.I. (2007). Professional'naja napravlennost' studentov-psihologov [Professional orientation of students-psychologists]. Journal of Siberian Medical Sciences, 2, 28-38 [In Russian].

T. Titova

**THE PECULARITIES OF PROFESSIONAL ORIENTATION
OF STUDENTS-PSYCHOLOGISTS WITH THE DIFFERENT SELF-
REGULATION LEVEL**

Article deals with the problem of the professional orientation as one of the complex integrative phenomenon. The necessity of studying of self-regulation in relation to the professional orientation is grounded. The results of investigation of future psychologists with different levels of self-regulation are presented. It has been shown that psychological content of the professional orientation is closely connected to the level of self-regulation. The high level of the professional orientation correlates with the domination of humanistic and pragmatic orientations. Such respondents display average level (with the tendency to the high level) of self-regulation, flexibility and good planning. Average level of the professional orientation correlates with the domination of humanistic and existential orientations, average level of self-regulation, flexibility and results evaluating. Low level of the professional orientation correlates with the domination of humanistic and egocentric orientations, average level (with the tendency to the low level) of self-regulation, flexibility and planning.

Key words: *self-regulation, self-regulation style, self-regulation level, professional orientation of personality, type of the professional orientation.*

Надійшла до редакції 25.12.2018 р.